

Reakcja obozu narodowego na obchody „czerwonego dnia” 1 sierpnia 1929 roku na podstawie prasy

Obóz narodowy był tą siłą ideowo-polityczną, która konsekwentnie walczyła z komunizmem i jego wpływami w międzywojennej Polsce. „Czerwony dzień”¹, obchodzony przez komunistów 1 sierpnia, w tym wypadku staje się pretekstem do ukazania reakcji narodowców na aktywność elementów wywrotowych w Polsce. Termin „reakcja” odnosi się do takich działań jak: informowanie społeczeństwa o potencjalnym zagrożeniu, rozpoznawanie jego skali czy też przekazywanie zaleceń, jak reagować na agitację komunistyczną. Bardzo istotnym zagadnieniem w tym kontekście jest również stan wiedzy narodowych demokratów na temat bieżącej działalności Komunistycznej Partii Polski (KPP) i jej sytuacji wewnętrznej.

Źródłami wykorzystanymi do przedstawienia stanowiska obozu narodowego są trzy dzienniki: „Gazeta Warszawska”² – centralny organ prasowy obozu narodowego, „Kurier Poznański”³ – wychodzący w najsilniejszym ośrodku prasowym Narodowej Demokracji, czyli w Poznaniu, oraz „Słowo Pomorskie”⁴ ukazujące się w Toruniu. Zdecydowano się na takie zestawienie, gdyż były to pisma o stosunkowo dużym nakładzie, które w znaczący sposób wpływały na kształt opinii publicznej, a na ich łamach pisało wielu znamienitych publicystów. Co warto podkreślić, były to także gazety związane ze Stronnictwem Narodowym – największym wówczas ugrupowaniem obozu narodowego, powstałym w 1928 r. w miejsce Związku Ludowo-Narodowego⁵. Ponadto w niniejszym artykule wykorzystano także wydawnictwa źródłowe. Do przed-

¹ Dzień ten był różnie nazywany. Funkcjonowały takie określenia, jak: „dzień antywojenny” czy też „akcja antymilitarystyczna”. W dokumentach proweniencji komunistycznej pisano także o obchodach „czerwonego międzynarodowego dnia walki przeciw wojnie imperialistycznej”. W artykule przyjęto jednak wersję „czerwony dzień”, stosowaną także przez obóz narodowy.

² Zob. U. Jakubowska, *Oblicze ideowo-polityczne „Gazety Warszawskiej” i „Warszawskiego Dziennika Narodowego” w latach 1918–1939*, Warszawa 1984.

³ F. Fikus, „Kurier Poznański” i inne wydawnictwa prasowe Drukarni Polskiej SA w Poznaniu w latach 1918–1939, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1978, nr 4, s. 49–53.

⁴ Zob. W. Pepliński, *Oblicze społeczno-polityczne „Słowa Pomorskiego” w latach 1920–1939*, Gdańsk 1978.

⁵ Szerzej na temat powstania Stronnictwa Narodowego zob. R. Wapiński, *Narodowa Demokracja 1893–1939: ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław 1980, s. 273–276.

stawienia sytuacji wewnętrznej KPP, oprócz opracowań, posłużyły wydane drukiem uchwały i rezolucje z lat 1924–1929, będące cenną bazą faktograficzną. Skorzystano również z Komunikatów informacyjnych Komisariatu Rządu m. st. Warszawy. Były one pomocne przy konfrontacji doniesień prasowych ze stanem wiedzy władz bezpieczeństwa na temat działalności wywrotowej na terenach II Rzeczypospolitej.

Rozważania w niniejszym artykule będą dotyczyły obchodów „czerwonego dnia” w 1929 r. Ten rok był przełomowy dla ruchu komunistycznego zarówno na świecie, jak i w Polsce. W strukturach KPP, pod wpływem dyrektyw płynących z Moskwy, doszło do strategicznych zmian personalnych, w wyniku których władza przeszła w ręce radykalniejszych działaczy. Zmianom uległa także retoryka i praktyka działania komunistów w Polsce. W tym kontekście zmian warto także spojrzeć na sytuacje wewnątrz obozu narodowego, który w latach 1926–1930 także przeszedł przez proces pewnych przeobrażeń. Wystarczy tutaj wspomnieć o powstaniu w 1926 r. Obozu Wielkiej Polski, czy też właśnie zastąpieniu Związku Ludowo-Narodowego przez Stronnictwo Narodowe w 1928 r. Zmiany te dotyczyły nie tylko personaliów, ale także taktyki działania⁶. Innym istotnym faktem wpływającym na działalność poszczególnych partii politycznych, a także na życie całego społeczeństwa, był rozpoczynający się jesienią 1929 r. wielki kryzys o globalnym zasięgu. W nim właśnie komuniści pokładali wielkie nadzieje, chcąc wykorzystać go do zwiększenia wpływów wśród społeczeństwa, następnie doprowadzić do rewolucji oraz w jej wyniku przejąć władzę w poszczególnych krajach. Zostało to ujęte w formie hasła „rewolucyjnego wyjścia z kryzysu”⁷.

Rok 1929 można także potraktować jako swoiste preludium do wydarzeń lat trzydziestych, kiedy sytuacja społeczna i polityczna II RP zaczęła się zaostrzać i zmierzać ku radykalnym formom. W przytoczonym wyżej roku nie chodzi już tylko o wspomniany kryzys gospodarczy, ale także o takie wydarzenia, jak wniosek opozycji sejmowej o postawienie ministra skarbu Gabriela Czechowicza przed Trybunałem Stanu i kontrakcja sanacji pod postacią powołania pierwszego „rządu pułkowników” z płk. Kazimierzem Świtalskim jako premierem. Był to widoczny znak nowego kursu władzy sanacyjnej, który w dalszych latach wyraził się bezwzględny potraktowaniem opozycji w trakcie „wyborów brzeskich” w 1930 r., czy też powstaniem obozu w Berezie Kartuskiej. Proces radykalizacji obejmie także ruch komunistyczny oraz obóz narodowy, gdzie do głosu zaczęli dochodzić przedstawiciele młodszej generacji, których aktywność przejawiała się m.in. powstaniem ruchu narodowo-radykalnego (ONR ABC i ONR Falanga). Jednym ze znaków „nowych czasów” było rozwinięcie akcji

⁶ *Ibidem*, s. 253–276.

⁷ H. Cimek, L. Kieszczyński, *Komunistyczna Partia Polski 1918–1938*, Warszawa 1984, s. 217–218.

bojówkarskich (*vide* wybory z 1930 r.), gdy członkowie Ruchu Młodych OWP rozbijali niektóre wiece Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem⁸.

Rozważania należałoby jednak rozpocząć od 1928 r. Wówczas to zapadły kluczowe decyzje w sprawie zmian w taktyce działalności komunistów, które miały wpływ na wydarzenia 1929 r. Miało to miejsce podczas VI Kongresu Międzynarodówki Komunistycznej (MK), który obradował od 17 lipca do 1 września 1928 r. w Moskwie. Uchwalono na nim nowy program oraz statut MK. Do najważniejszych ustaleń tego kongresu można zaliczyć:

- ◆ zorganizowanie jednolitego frontu z socjalistami „od dołu”, co było reperkusją utożsamienia „góry” socjalistycznej z faszyzmem – pojawiło się pojęcie „socjalfaszyzmu” w pełni sformułowane na X Plenum MK w lipcu 1929 r.;
- ◆ zwiększenie aktywności komunistów wśród działaczy związków zawodowych;
- ◆ wzmocnienie walki z odchyleniami prawicowymi w łonie ruchów komunistycznych;
- ◆ stwierdzenie, że okres przejściowy pomiędzy kapitalizmem a socjalizmem może mieć różną długość trwania – w zależności od stopnia rozwoju danego kraju.

Wskazywano także na ujawniające się symptomy kryzysu ekonomicznego i możliwości wykorzystania go do pozyskiwania nowych sympatyków dla ruchu komunistycznego⁹.

Obóz narodowy informował na łamach prasy o kongresie już od pierwszych dni¹⁰, przedstawiając ogólnie najważniejsze zagadnienia, które będą poruszane w czasie jego trwania w Moskwie¹¹. Szczególną uwagę zwrócono na sytuację wewnętrzną w KPP, która była przedmiotem referatu Nikołaja Bucharina. Donoszono o kłótniach i podziałach wśród polskich komunistów, które zażegnać miała planowana interwencja samego Kominternu¹². Przywoływano także wystąpienie Juliana Leszczyńskiego-Leńskiego – przywódcy tzw. mniejszości – radykalnej opozycji w KPP¹³. W trakcie przemówienia Leszczyński-Leński

⁸ R. Wapiński, *Narodowa Demokracja...*, s. 279–280.

⁹ *Międzynarodówka Komunistyczna 1919–1943. Zarys historii*, Warszawa 1974, s. 299–308.

¹⁰ Narodowcy, podobnie jak inne siły polityczne w Polsce, doskonale zdawali sobie sprawę z tego, że KPP była całkowicie podległa decyzjom Kominternu, który z kolei był niczym innym jak ekspozyturą sowieckiego rządu. Stąd interesowanie się kongresami Kominternu, na których zapadały główne decyzje dotyczące taktyki działalności komunistów na całym świecie. Zob. K. Sacewicz, *Komintern w świetle polskiej publicystyki przeciwkomunistycznej II Rzeczypospolitej. Przyczynek do badań nad polskim antykomunizmem*, „Komunizm: system – ludzie – dokumentacja” 2017, nr 6.

¹¹ *Kongres Trzeciej Międzynarodówki*, „Kurier Poznański” (dalej: „KP”) 1928, nr 324.

¹² *Komuniści polscy wodzą się za lby*, „Gazeta Warszawska” (dalej: „GW”) 1928, nr 217.

¹³ Szerzej na temat walk frakcyjnych w KPP zob. H. Cimek, L. Kieszczyński, *Komunistyczna Partia Polski...*, s. 173–184.

krytykował poczynania ówczesnego kierownictwa KPP¹⁴. Nie uszła uwadze narodowców także bardzo ważna kwestia, będąca jedną z głównych uchwał VI Kongresu, mianowicie sprawa przewidywanej przez komunistów możliwości rozpoczęcia działań wojennych ze strony państw „imperialistycznych” przeciwko ZSRR. Komintern nawoływał do przekształcania potencjalnego ataku na ZSRR ze strony „imperialistów” w wojnę domową w tych krajach oraz agitowania na rzecz pokoju¹⁵.

W takiej właśnie atmosferze nadciągającego kryzysu ekonomicznego, oraz pod „opieką” Kominternu, doszło do zmian w kierownictwie KPP. Nastąpiło to w trakcie VI Plenum KC KPP odbywającego się od 18 do 25 czerwca 1929 r. Rządy w partii przeszły w ręce wspomianej już „mniejszości” z Leszczyńskim-Leńskim jako sekretarzem generalnym KC KPP na czele. Nowe kierownictwo przyjęło w pełni linię polityczną ruchu komunistycznego wyrażoną na wspomnianym kongresie MK i z całą stanowczością potępiło poprzednich przywódców KPP¹⁶. Warto zwrócić uwagę na obecność dwóch przedstawicieli Komitetu Wykonawczego MK – Wilhelma Knorina oraz Mikołaja Popowa, którzy czynnie wsparli frakcję „mniejszości” i tym samym przyczynili się do jej zwycięstwa w sporze z „większością”¹⁷. Od tego momentu działalność KPP miała charakteryzować się zwiększoną radykalnością nie tylko w sferze ideologicznej, czysto teoretycznej, ale także w przedsięwziętych środkach praktycznych. Pierwszą większą „akcją” nowego kierownictwa miały być obchody „czerwonego dnia” 1 sierpnia 1929 r. Dzień ten w nomenklaturze komunistycznej był czasem szeroko pojętej agitacji pod postacią pochodów, strajków i masowych demonstracji wymierzonych przeciwko wojnie. Data również była znamieną – kolejną, piętnastą już, rocznicą wybuchu I wojny światowej. Był to także moment, kiedy komunistyczne partie z całego świata broniły nie tylko pokoju, ale także Związku Radzieckiego, w obawie aby nie został on zaatakowany przez kraje „imperialistyczne”.

W KPP doskonale zdawano sobie sprawę z wagi przywiązywanej w Kominternie do tych obchodów. Dano temu wyraz także podczas wspomnianego już VI Plenum, gdzie przeprowadzenie obchodów tego dnia nazwano „szturmowym zadaniem partii”¹⁸. Obchody „czerwonego dnia” miały być także okazją do zaatakowania całego ruchu socjalistycznego i związanej z nim II Międzynarodówki. Chciano ukazać, na przykładzie takich polityków jak Ramsay

¹⁴ *Kłótnie wśród komunistów polskich*, „GW” 1928, nr 225.

¹⁵ *Komintern pochwała taktikę partii komunist.*, „KP” 1928, nr 392.

¹⁶ J. Kowalski, *Trudne lata: problemy rozwoju polskiego ruchu robotniczego 1929–1935*, Warszawa 1966, s. 98–99. Zob. także: *Uchwała VI Plenum Komitetu Centralnego KPP o nowych momentach w sytuacji i w zadaniach partii*, Warszawa 1929.

¹⁷ J. Kowalski, *Trudne lata...*, s. 97.

¹⁸ *KPP. Uchwały i rezolucje*, t. 2, red. J. Kowalska, F. Kalicka, S. Zachariasz, Warszawa 1955, s. 526.

McDonald¹⁹, że socjaliści, stojący na czele „burżuazyjnych” rządów i epatujący pacyfistyczną retoryką, w rzeczywistości przygotowują atak na ZSRR. W celu zwiększenia efektywności obrony „ojczyzny proletariatu” przed ewentualną agresją, planowano przedstawić osiągnięcia radzieckiej gospodarki. W tym kontekście chciano podkreślić rolę i ideę planu pięcioletniego, wprowadzenie kołchozów i sowchozów (jako „wielki wysiłek proletariatu ZSRR ku wprowadzeniu socjalizmu na wsi”). Co ciekawe, przywódcy KPP planowali, w ramach przygotowań do „czerwonego dnia”, wykorzystać zjazd Polaków mieszkających za granicą, który odbył się w Polsce 14 lipca 1929 r. Zadaniem KPP miało być ukazanie tego zjazdu jako „faszystowskiego” i podkreślenie jego rzekomo wojennego charakteru. Ponadto w Polsce miała pojawić się delegacja robotników i chłopów polskich z ZSRR, wokół której powinny, zdaniem KPP, skupić się manifestacje „mas pracujących Polski”²⁰. Z „Gazety Warszawskiej” można było się dowiedzieć, że faktycznie taka delegacja miała przybyć, jednak nie została ostatecznie dopuszczona do obchodów przez polskie władze. KPP zorganizowała nawet specjalny komitet dla przyjęcia tejże delegacji i w jego ramach wydano odezwę, w której informowano, iż: „mniejszość polska w Sowieciech będzie broniła krwią swej ojczyzny proletariackiej przeciwko polskiemu imperializmowi”²¹.

Na łamach „Myśli Narodowej”, ideowotwórczego pisma obozu narodowego, cytowano za „Trybuną Radziecką” przemówienia polskich towarzyszy podczas „wszechrosyjskiego zjazdu Polaków pracujących w RSFRR”, mającego miejsce 3 lipca w Moskwie. Na tymże zjeździe miano dokonać wyboru delegatów na planowany zjazd w Warszawie. Dla zobrazowania panującej tam atmosfery i celów przyświecających wysłannikom z kraju Rad, warto zacytować w tym miejscu fragmenty dwóch przemówień. Pierwsze wystąpienie było niejako instrukcją dla delegatów, którzy mieli poinformować „polskich panów”: „kiedy wybijie godzina walki, to polscy robotnicy znajdą się w pierwszych szeregach Armji Czerwonej i w okopach na polu walki pokażą, jak bardzo nienawidzą polskich fabrykantów i obszarników”. Kolejne przemówienie należało do delegatów kolejowych z Mohyłowa. W nim również eksponowano treści charakterystyczne dla przyszłych obchodów „czerwonego dnia”. Mianowicie kolejarze deklarowali: „gdyby faszyci chcieli wyciągnąć łapę po nasz wolny kraj radziecki, to my będziemy walczyć w pierwszych szeregach w obronie jego do ostatniej kropli krwi. Niech delegaci nasi oświadczą, iż na wędkę jedności narodowej, patriotyzmu i religijności nikt z nas nie da się złapać”. Redaktor „Myśli Narodowej” skonstatował, że wypowiedzi tego typu są następstwem ideologii komunistycz-

¹⁹ Wówczas premier Wielkiej Brytanii z ramienia Partii Pracy.

²⁰ *KPP. Uchwały...*, s. 527–528.

²¹ *Komunistyczne intrygi*, „GW” 1929, nr 198.

nej, zabijającej uczucia narodowe i wkładającej w usta tych robotników słowa, których zapewne nawet nie rozumieją²².

Te charakterystyczne treści dosyć jednoznacznie nawiązywały do przyszłych obchodów „czerwonego dnia” oraz sprawiły, że obóz narodowy nie miał wątpliwości – odmowa przyjęcia takiej delegacji była słuszna i nie podlegała dyskusji

Dzięki komunikatom informacyjnym Komisariatu Rządu m. st. Warszawy można się dowiedzieć, jak przebiegały przygotowania do wystąpień i manifestacji polskich komunistów w stolicy Polski. Już od początku czerwca można było zauważyć niezwykle wzmożenie aktywności wśród jednostek KPP²³. Dodatkowo powołano Ogólnowarszawski Komitet Antywojenny dla obrony ZSRR, który miał koordynować całą akcję. W czasie zebrania podzielono się odpowiednimi zadaniami dla poszczególnych działaczy w określonych dzielnicach. Przygotowywano się do zmobilizowania robotników i bezrobotnych do uczestniczenia w licznych wiecach i manifestacjach oraz projektowano demonstracje pod koszarami wojskowymi. Komitet Antywojenny liczył na to, że każda z dzielnic urządzi przynajmniej dziesięć „masówek”. Nie zaniedbano także akcji propagandowej – przygotowano liczne odezwy pod postacią ulotek i plakatów²⁴.

Przygotowania do obchodów „czerwonego dnia” nie uszły uwadze obozu narodowego, dla którego była to kolejna próba rozpalenia wrzawy rewolucyjnej w krajach europejskich. 1 sierpnia 1929 r. miał być jednym z etapów prowadzących do przewrotu komunistycznego i zarazem przeglądem sił i wpływów bolszewickich. Na łamach „Gazety Warszawskiej” Tadeusz Bielecki zastanawiając się na co mogą liczyć komuniści, powoływał się na artykuł Leszczyńskiego-Leńskiego w moskiewskiej „Prawdzie”. Wywrotowcy spodziewali się dalszej radykalizacji mas, której znakiem miały być niedawne sukcesy wyborcze KPP w wyborach samorządowych w Czeladzi, Lublinie i Pabianicach. Ponadto spodziewali się wsparcia ze strony chłopów – nawet dziesiątki tysięcy miałyby się przedostawać do miast i uczestniczyć w manifestacjach. Bielecki co prawda uspokajał, iż chłopci jeszcze nie są radykalizowani do tego stopnia, aby poprzeć komunistów, ale w związku z tymi enuncjacjami należało zwrócić baczniejszą uwagę na wieś, która stała się obiektem zainteresowania komunistów. Dalej, powołując się na najważniejsze założenia nowej taktyki działalności komunistycznej, publicysta przestrzegwał, że w najbliższych dniach cały świat, a w szczególności Polska, będzie areną wzmożonej aktywności wywrotowców. Jednakże nie przeceniano sił komunistycznych w Polsce. Zdaniem Bieleckiego obawiać

²² *Głosy. Nasze szczeliny*, „Myśl Narodowa” 1929, nr 32.

²³ *Komunikat informacyjny nr 78 z dnia 3 VII*, „Komunikaty Informacyjne Komisariatu Rządu na m. st. Warszawę” (Warszawa) 1996, t. 4, z. 1, s. 19–20.

²⁴ *Komunikat informacyjny nr 79 z dnia 6 VII* [w:] *ibidem*, s. 26.

się partii komunistycznej można by dopiero wtedy, gdy „zlikwiduje wewnętrzne tarcia, które ją dziś toczą, i kiedy bezwład polskiego społeczeństwa i czynników odgórnych przeszedłby w stan chroniczny, nieuleczalny”²⁵.

Bielecki trzeźwo oceniał sytuację. Z jednej strony istniała pewna obawa i niepokój, ale zdawano sobie doskonale sprawę z tego, iż KPP nie dysponuje w Polsce aż taką siłą, aby doprowadzić do przewrotu komunistycznego. Endecy postanowili jednak „trzymać rękę na pulsie” i informować o dalszych wypadkach nie tylko w kraju, ale w całej Europie. W różnych pismach endeckiej proveniencji można było czytać o przygotowaniach komunistów do obchodów „czerwonego dnia” oraz kontrakcji policji w wielu krajach, takich jak Austria, Bułgaria, Czechosłowacja, Grecja, Francja czy też Niemcy²⁶. Dawało to wyobrażenie o skali komunistycznego przedsięwzięcia, ale przede wszystkim informacje te opisywały umiejętne akcje policji, rozbijającej komunistyczne przygotowania obchodów „czerwonego dnia”. Podobne enuncjacje dotyczyły także obszaru Polski, w których także informowano o udanych działaniach policyjnych wobec KPP lub Polskiej Partii Socjalistycznej-Lewicy (PPS-Lewica) oraz o nieudanych agitacjach samych komunistów, wygwizdywanych na wiecach przez robotników²⁷.

O dobrej orientacji obozu narodowego w wewnętrznej sytuacji komunizmu w Polsce świadczy też enuncjacja dotycząca przygotowań do „dnia antywojennego” w Warszawie i Poznaniu, gdzie obok KPP aktywnie miała wystąpić PPS-Lewica. Endecy słusznie zauważyli, że w tej drugiej partii doszło do rozbicia podczas ostatniego kongresu w Warszawie²⁸. Zradykalizowana część postanowiła przejść w szeregi komunistyczne²⁹. Szczególnie ożywiona działalność PPS-Lewicy miała mieć w miejsce w Poznaniu, do którego nadciągać mieli liczni wysłannicy komunistyczni przygotowujący akcję agitacyjną³⁰. Na przykładzie informacji prasowych ze stolicy Wielkopolski można także przytoczyć treść odezw komunistycznych, które trafiły w ręce policji. Można było się z nich dowiedzieć, iż dzień 1 sierpnia miał być „protestem przeciw polityce państw im-

²⁵ Tad[eusz] B[ielecki], *Przed sierpniową rewją komunizmu*, „GW” 1929, nr 212.

²⁶ *Mobilizacja wystąpień komunistycznych na pierwszego sierpnia*, „GW” 1929, nr 217; *Środki ostrożności na 1 sierpnia*, „KP” 1929, nr 346; *Komuniści we Francji*, „Słowo Pomorskie” (dalej: „SP”) 1929, nr 173.

²⁷ *Wygwizdani posłowie komunistyczni*, „KP” 1929, nr 346; *Roboty komunistyczne na Śląsku*, „KP” 1929, nr 348; *Rewizje i aresztowania we Lwowie*, „SP” 1929, nr 176.

²⁸ Do decydującego rozbicia w szeregach PPS-Lewicy doszło na Plenum w Krakowie w dniach 14–15 IV 1929 r. Przytaczany artykuł zapewne odnosi się do I Zjazdu Krajowego PPS-Lewicy z 20–21 VII 1929 r., na którym przyjęto zradykalizowany program działania zbliżający tę partię do KPP, zob. L. Hass, *PPS Lewica (1926–1931)*, „Najnowsze Dzieje Polski” 1962, t. 4, s. 84, 87–88.

²⁹ *Komuniści przed 1 sierpnia*, „GW” 1929, nr 214.

³⁰ K., *Przed „czerwonym dniem” komunistycznym*, „KP” 1929, nr 350.

perialistycznych, zdążających do wojny wbrew pokojowym intencjom ZSRR” lub przeczytać zwrot do żołnierzy, aby „manifestowali przeciw »przeklętej« władzy burżuazyjnej, która przygotowuje ich na »mięso armatnie«”. Ponadto znalazły się także odezwy do kobiet, aby szły w pierwszych szeregach manifestacji „czerwonego dnia”, co, jak przypuszczano w „Kurierze Poznańskim”, miało utrudnić ewentualną interwencję siłową policji³¹.

W dniu spodziewanych manifestacji „Gazeta Warszawska” zamieściła oświadczenie komisarza rządu na miasto Warszawa Władysława Jaroszewicza, który prosił ludność Warszawy o uważne słuchanie władz bezpieczeństwa w tym nentralgicznym dniu. Ponadto zapewniał, iż poczynił wszystko, aby zabezpieczyć stolicę przed antypaństwowymi ekscesami oraz sam osobiście będzie sprawował nadzór nad wykonaniem swoich poleceń³². Obóz narodowy poinformował na łamach tej samej gazety o jakie rozporządzenia władz chodzi i jak się mają zachowywać mieszkańcy:

Zabronione są więc dziś wszelkie pochody i skupianie się w tłumie. Należy więc unikać wszelkich zbiegowisk i zatrzymywania się na ulicach, szczególnie w punktach prawdopodobnych wystąpień komunistycznych, czyli w okolicach pl. Grzybowskiego, Żelaznej Bramy, Chłodnej i Wolskiej. Policja otrzymała ostre instrukcje i dlatego wszelkie jej polecenia i nakazy muszą być ściśle i szybko wykonane³³.

Jak wynika z wyżej wymienionych enuncjacji, władze nie lekcewały potencjalnego zagrożenia. Uczyniono konkretne kroki, aby zminimalizować ewentualne zamieszki w stolicy i poinformować mieszkańców, w jaki sposób uniknąć niepotrzebnych starć i spięć. Wart odnotowania w tym wypadku jest także stosunek obozu narodowego do postawy i zamierzeń rządzących w przededniu akcji komunistycznej. Endecy odnoszący się zazwyczaj krytycznie, bądź przynajmniej niechętnie i sceptycznie do poczynań sanacji, tym razem nie silili się na żadne krytyczne uwagi. Przyjęli i rozpowszechnili komunikat komisarza rządu, widocznie uznając, że w obliczu potencjalnego zagrożenia nie czas na złośliwości.

Jak się miało okazać „dzień antywojenny”, do którego komuniści przywiązywali tak dużą wagę, i do którego czyniono prężne przygotowania, był kompletnym fiaskiem. Przyczyn takiego stanu rzeczy można doszukiwać się nie tylko w prewencyjnych akcjach policyjnych, które skutecznie rozbiły przygotowania, ale także w tym, że sama idea obchodów tego dnia była pewnym *novum* w praktyce ruchu komunistycznego. Nie bez znaczenia mogło okazać się wspomniane już zradykalizowanie stosunków KPP z Polską Partią Socjalistyczną,

³¹ *Ibidem*.

³² *Przeciw awanturom komunistycznym w dniu dzisiejszym*, „GW” 1929, nr 220.

³³ *Jak się mają zachować dziś mieszkańcy Warszawy*, „GW” 1929, nr 220.

które praktycznie uniemożliwiły jakąkolwiek potencjalną, a i tak wielce wątpliwą, współpracę³⁴. Same władze sanacyjne podkreślały słabość wystąpień komunistycznych 1 sierpnia. Pomimo sporego nacisku władz KPP nie udało się zmobilizować większych mas do wystąpień, a nawet stwierdzono, iż przebiegały one mniej okazałe niż wystąpienia z lat poprzednich, nawet z okazji o mniejszym znaczeniu. Skonstatowano również uszczuplenie szeregów KPP, co przypisano z jednej strony konfliktom wewnętrznym w partii komunistycznej, a z drugiej strony „trafnym represjom policyjnym”³⁵.

Obóz narodowy donosił z satysfakcją o załamaniu się obchodów „czerwonego dnia” w całym kraju, informując, że robotnicy pracowali spokojnie w swoich fabrykach, a po skończonej pracy rozeszli się do domów niezainteresowani agitacją komunistyczną. Podobne wiadomości dotyczyły całej Europy. Wymieniano wiele miast europejskich, w których komunistyczne święto także kompletnie się nie powiodło³⁶. Chociaż obraz porażki komunistów był pełen i nie pozostawiał właściwie wątpliwości, próbowano ratować twarz wypuszczając w świat fałszywe informacje. Warszawski korespondent agencji TASS donosił do Moskwy, iż Warszawa w przeddzień demonstracji wyglądała jak oblężone miasto, w którym aresztowano ok. 1400 osób, a więzienia były przepełnione. Pomimo tych represji i tak udało się przeprowadzić demonstracje we wszystkich dzielnicach stolicy. Redakcja „Gazety Warszawskiej” podała te informacje, jak sama pisała: „gwoli rozweselenia czytelnika polskiego i jako próbkę sowieckich metod propagandy”³⁷. Władze sanacyjne również zwróciły uwagę na próby fałszowania rzeczywistości przez komunistów, którzy prezentowali „czerwony dzień” jako swój sukces. Taki stan rzeczy władze tłumaczyły chęcią ukrycia niemocy i wewnętrznego słabnięcia KPP³⁸.

W kontekście wydarzeń 1 sierpnia, niejako na marginesie, warto zwrócić jeszcze uwagę na jedną informację zamieszczoną na łamach endeckich dzienników. Dotyczyła ona rzekomej kary, jaka miała spotkać kierownictwo KPP ze strony Kominternu w związku z porażką „czerwonego dnia” oraz wcześniejszych obchodów pierwszomajowych³⁹. Do zdarzenia miało dojść 4 sierpnia 1929 r. w Gdańsku i Sopocie, gdzie miało się zebrać i zostać poddane krytyce ze strony delegatów MK kierownictwo KPP. „Gazeta Warszawska” podaje

³⁴ J. Kowalski, *Trudne lata...*, s. 106.

³⁵ *Komunikat informacyjny nr 98 z dnia 14 IX 1929*, „Komunikaty Informacyjne Komisariatu Rządu na m. st. Warszawę” (Warszawa) 1996, t. 4, z. 1, s. 168–169.

³⁶ *Robotnicy polscy oparli się nakazom Moskwy*, „GW” 1929, nr 221; *Echa „czerwonego dnia”*, „KP” 1929, nr 354; *Nie powiodło im się*, „SP” 1929, nr 177.

³⁷ *Warszawa „oblężonym miastem” w dniu 1 sierpnia*, „GW” 1929, nr 225.

³⁸ *Komunikat informacyjny nr 98 z dnia 14 IX 1929*, „Komunikaty Informacyjne Komisariatu Rządu na m. st. Warszawę” (Warszawa) 1996, t. 4, z. 1, s. 169.

³⁹ *Zemsta za kompromitację 1 sierpnia*, „GW” 1929, nr 226; *Degradacja wodzów komunizmu w Polsce*, „SP” 1929, nr 182.

konkretne nazwiska działaczy tej partii, którzy mieli być zawieszeni w czynnościach, a delegaci Kominternu mieli mianować nowych członków po przyjęciu instrukcji z Moskwy. Jakkolwiek nazwiska podawane przez to pismo były faktycznie związane z kierownictwem KPP, tym niemniej w literaturze przedmiotu nie można znaleźć informacji na temat tego, bardzo przecież istotnego, wydarzenia. Ciężko także stwierdzić skąd „Gazeta Warszawska” zaczerpnęła tę informację. Być może był to wynik pewnego nieporozumienia i redakcja wymieniła zmiany personalne, które zaszły wcześniej w czasie VI Plenum KPP.

Podsumowując powyższe rozważania można stwierdzić, iż oboz narodowy nie tylko na bieżąco relacjonował przygotowywanie oraz obchody „czerwonego dnia”, ale także przeprowadzał analizę sytuacji. Próbowano oszacować, z jakimi szansami i nadziejami przystępowali do tej akcji komuniści, oraz jak zmodyfikowana została ich taktyka działania. Tym samym odbiorcy codziennej prasy endeckiej byli informowani o ewentualnych zagrożeniach i instruowani na bieżąco, jak należy się zachowywać w ich obliczu. Ta działalność obozu narodowego wpisywała się w szerszą aktywność instytucji i organizacji o profilu *stricte* antykomunistycznym w II Rzeczypospolitej. Jedną z nich było środowisko skupione wokół Henryka Glassa i jego pisma „Walka z Bolszewizmem” (dalej „WzB”)⁴⁰. Była to pozycja, jak sama nazwa wskazuje, poświęcona komunizmowi, a właściwie obnażaniu jego taktyki i metod działania. W prasie obozu narodowego można było co jakiś czas dowiedzieć się o czym traktują wybrane numery tego miesięcznika⁴¹. „WzB” było pismem, które co prawda przedstawiało się jako bezpartyjne i apolityczne, ale pewne związki z endecją jednak miało, chociażby ze względu na stosunek do ruchu komunistycznego, a także dlatego, że na łamach „WzB” często zamieszczały swoje artykuły osoby związane właśnie z ruchem narodowym, takie jak Stanisław Grabski czy Elina Pełłowska. Ta ostatnia należała także do kierownictwa Centralnego Biura Porozumienia Organizacji Współdziałających w Zwalczeniu Komunizmu (w skrócie Centralne Porozumienie Antykomunistyczne – CPA), którego organem prasowym była właśnie „WzB”⁴². O współpracy między środowiskiem „WzB” a obozem narodowym świadczy też powołanie w 1929 r. w Poznaniu Biura walki z komunizmem, którego prezesem został Feliks Godlewski. Podczas zebrania jego komitetu odczytywano wskazówki przysłane właśnie przez Glassa. Ta współpraca ze środowiskiem „WzB” i ogólnie CPA z pewnością zwiększała siłę czynników walczących z komunizmem.

W tej współpracy można odnaleźć także odpowiedź na pytanie o źródła wiedzy obozu narodowego na temat ruchu komunistycznego i samej KPP.

⁴⁰ A. Meller, *Z dziejów akcji antykomunistycznej w Polsce. Miesięcznik „Walka z Bolszewizmem” w latach 1927–1931*, „Historia i Polityka” 2008, t. 7, s. 41–58.

⁴¹ Tad., *Walka z bolszewizmem*, „GW” 1929, nr 232.

⁴² K. Sacewicz, *Komunizm i antykomunizm II Rzeczypospolitej*, Olsztyn 2016, s. 49.

Działalność CPA określona w statucie obejmowała bardzo szerokie spektrum aktywności: prowadzenie badań nad komunizmem, niesienie wsparcia dla innych inicjatyw wymierzonych w komunizm, rozbudowywanie własnych struktur czy też organizowanie licznych wieców i zebrań, a nawet kursów antykomunistycznych⁴³. Bardzo ważną kwestią było więc pozyskiwanie informacji z pewnych i rzetelnych źródeł. Znajdowano je nie tylko w samym ZSRR, wykorzystując tamtejszą prasę, różnego rodzaju odezwy, materiały Kominternu oraz Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików), ale także nawiązano współpracę z przeszło dwudziestoma organizacjami antykomunistycznymi z innych krajów Europy⁴⁴. Prasa endecka mogła zaś korzystać z tej swoistej „skarbnicy wiedzy” o komunizmie dzięki pragnieniu CPA dotarcia do jak najszerszego grona odbiorców. W tym celu wysyłało swoje wydawnictwa do poszczególnych redakcji prasowych⁴⁵.

Inną organizacją działającą na polu antykomunistycznym był Instytut Naukowego Badania Komunizmu (INBK) założony w 1930 r. przez księdza Antoniego W. Kwiatkowskiego. Cele jakie stawiał sobie Instytut były zbieżne z celami środowiska „WzB”, z tą istotną różnicą, że zdecydowano się na współpracę z sanacją. Dzięki wsparciu finansowemu czynników rządowych⁴⁶, Instytut mógł rozwinąć akcję na szerszą skalę. Wydawano liczne broszury, analizy oraz opracowywano dane dotyczące Związku Radzieckiego, prowadzono także kursy dla nauczycieli o tematyce komunistycznej. Dla pełniejszego zilustrowania stosunków panujących u naszego wschodniego sąsiada zbierano także relacje naocznych świadków tamtejszych wydarzeń⁴⁷. Ponadto, podobnie jak środowisko CPA, INBK nawiązywał kontakty z zagranicznymi instytucjami antykomunistycznymi⁴⁸.

Oprócz wymienionych wyżej inicjatyw, w Polsce działało wiele innych, mniejszych wydawnictw, prowadzących analogiczną działalność. Wymienić można tutaj chociażby wydawnictwo „Dobra Prasa”, które publikowało książki i broszury zarówno specjalistyczne, jak i popularnonaukowe oraz kolportowało plakaty i ulotki wymierzone w komunizm. W drugiej połowie lat trzydziestych pojawiły się takie pozycje jak: „Bój z Bolszewizmem”, „Strażnica” (później „Agencja Prasowa Antykomunistyczna”) oraz wiele innych mniejszych⁴⁹. Świadczyło to o potrzebie prowadzenia i rozwijania tego typu inicjatyw, które

⁴³ *Ibidem*, s. 45.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 46.

⁴⁵ *Ibidem*, s. 54.

⁴⁶ Instytut był dotowany przez MSW, MSZ i Oddział II Sztabu Głównego; zob. G. Zackiewicz, *Polska myśl polityczna wobec systemu radzieckiego 1918–1939*, Kraków 2004, s. 467.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 467–468, 479.

⁴⁸ K. Sacewicz, *Komunizm i antykomunizm...*, s. 40.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 56–57.

przysłużyły się w uświadomieniu i uwrażliwieniu społeczeństwa na zagrożenie ze strony komunistycznej.

Bibliografia

WYDAWNICTWA ŹRÓDŁOWE

„Komunikaty Informacyjne Komisariatu Rządu na m. st. Warszawę” (Warszawa) 1996, t. 4, z. 1.
KPP. Uchwały i rezolucje, t. 3, red. J. Kowalska, F. Kalicka, Sz. Zachariasz, Warszawa 1955.
Uchwała VI Plenum Komitetu Centralnego KPP o nowych momentach w sytuacji i w zadaniach partji, Warszawa 1929.

OPRACOWANIA

Cimek H., Kieszczyński L., *Komunistyczna Partia Polski 1918–1938*, Warszawa 1984.
Jakubowska U., *Oblicze ideowo-polityczne „Gazety Warszawskiej” i „Warszawskiego Dziennika Narodowego” w latach 1918–1939*, Warszawa 1984.
Kowalski J., *Trudne lata: problemy rozwoju polskiego ruchu robotniczego 1929–1935*, Warszawa 1966.
Międzynarodówka Komunistyczna 1919–1943. Zarys historii, Warszawa 1974.
Pepliński W., *Oblicze społeczno-polityczne „Słowa Pomorskiego” w latach 1920–1939*, Gdańsk 1978.
Wapiński R., *Narodowa Demokracja 1893–1939: ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Wrocław 1980.
Sacewicz K., *Komunizm i antykomunizm II Rzeczypospolitej*, Olsztyn 2016.

ARTYKUŁY W PISMACH NAUKOWYCH

Fikus F., „*Kurier Poznański*” i inne wydawnictwa prasowe Drukarni Polskiej SA w Poznaniu w latach 1918–1939, „*Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*” 1978, nr 4.
Hass L., *PPS Lewica (1926–1931)*, „*Najnowsze Dzieje Polski*” 1962, t. 4.
Meller A., *Z dziejów akcji antykomunistycznej w Polsce. Miesięcznik „Walka z Bolszewizmem” w latach 1927–1931*, „*Historia i Polityka*” 2008, t. 7.
Sacewicz K., *Komintern w świetle polskiej publicystyki przeciwkomunistycznej II Rzeczypospolitej. Przyczynek do badań nad polskim antykomunizmem*, „*Komunizm: system – ludzie – dokumentacja*” 2017, nr 6.
Zackiewicz G., *Polska myśl polityczna wobec systemu radzieckiego 1918–1939*, Kraków 2004.

PRASA

Degradacja wodzów komunizmu w Polsce, „*Słowo Pomorskie*” 1929, nr 182.
Echa „czerwonego dnia”, „*Kurier Poznański*” 1929, nr 354.
Głosy. Nasze szczeliny, „*Myśl Narodowa*” 1929, nr 32.
Jak się mają zachować dziś mieszkańcy Warszawy, „*Gazeta Warszawska*” 1929, nr 220.
K., Przed „czerwonym dniem” komunistycznym, „*Kurier Poznański*” 1929, nr 350.
Kłótnie wśród komunistów polskich, „*Gazeta Warszawska*” 1928, nr 225.
Komintern pochwała taktykę partji komunist., „*Kurier Poznański*” 1928, nr 392.
Komunistyczne intryki, „*Gazeta Warszawska*” 1929, nr 198.
Komuniści polscy wodzą się za łby, „*Gazeta Warszawska*” 1928, nr 217.
Komuniści przed 1 sierpnia, „*Gazeta Warszawska*” 1929, nr 214.
Komuniści we Francji, „*Słowo Pomorskie*” 1929, nr 173.

Kongres Trzeciej Międzynarodówki, „Kurier Poznański” 1928, nr 324.
Mobilizacja wystąpień komunistycznych na pierwszego sierpnia, „Gazeta Warszawska” 1929, nr 217.
Nie powiodło im się, „Słowo Pomorskie” 1929, nr 177.
Przeciw awanturom komunistycznym w dniu dzisiejszym, „Gazeta Warszawska” 1929, nr 220.
Rewizje i aresztowania we Lwowie, „Słowo Pomorskie” 1929, nr 176.
Robotnicy polscy oparli się nakazom Moskwy, „Gazeta Warszawska” 1929, nr 221.
Środki ostrożności na 1 sierpnia, „Kurier Poznański” 1929, nr 346.
Tad., Walka z bolszewizmem, „Gazeta Warszawska” 1929, nr 232.
Tad. B., Przed sierpniową rewją komunizmu, „Gazeta Warszawska” 1929, nr 212
Warszawa „oblężonym miastem” w dniu 1 sierpnia, „Gazeta Warszawska” 1929, nr 225.
Wygwizdani posłowie komunistyczni, „Kurier Poznański” 1929, nr 346.
Zemsta za kompromitację 1 sierpnia, „Gazeta Warszawska” 1929, nr 226.

The national camp's press on the “red day” celebrations of August 1, 1929

For the first time, the so-called “red day”, namely the anniversary of the First World War, was celebrated on August 1, 1929. As part of the celebrations, communists from around the world organised demonstrations, parades, and anti-war protests. The communists were also agitating for the Soviet Union and campaigning against a possible attack by the “imperialist” states. The 1929 celebration was meant to be big and grandiose; it was a particularly crucial day for the Communist Party of Poland which changed its management in June 1929 and wanted to show off to the Soviet government. The national camp was the political and ideological power that ruthlessly and consistently opposed Communism in Poland; Polish nationalists were following every communist activity. The press of the national camp often wrote about the plans and tactics of the Communist Party of Poland. Thus, the national camp also followed the 6th World Congress of the Comintern, during which crucial decisions regarding the Communist movement were made. The Polish nationalists knew that the Communist Party of Poland was utterly dependent on the Kremlin, through the Comintern. The national camp had a vast knowledge of the Communist movement and was trying to announce it to the Polish society, e.g. in the press. The “red day” proved a failure: displaying the weakness of the Communist Party of Poland and the lack of support for Communism among Polish society.

Słowa kluczowe: komunizm, antykomunizm, „czerwony dzień”, obóz narodowy, Stronnictwo Narodowe, Komunistyczna Partia Polski

Key words: Communism, anti-Communism, “red day”, national camp, National Party, Communist Party of Poland

KAMIL BORECKI – absolwent historii na Wydziale Nauk Historycznych i Pedagogicznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Aktualnie doktorant na tymże uniwersytecie oraz pracownik Ośrodka Pamięć i Przyszłość we Wrocławiu. Autor pracy magisterskiej *Ko-*

munistyczna Partia Polski w latach 1935–1938 w endeckiej opinii publicznej pod kierunkiem dr. hab. Piotra Cichorackiego. Zainteresowania badawcze obejmują czasy XIX w. i pierwszej połowy XX w., w szczególności dzieje polityczne i społeczne II Rzeczypospolitej, oraz tematykę związaną z antykomunizmem (zwalczanie wpływów komunistycznych na terenach II RP, stosunek do ideologii komunistycznej prezentowany przez endecję oraz pozostałe partie polityczne). Konsultant historyczny spektaklu *Spółnota* Teatru Układ Formalny. Autor artykułów: *Zagadnienie frontu ludowego w Polsce w prasie obozu narodowego (na podstawie „Warszawskiego Dziennika Narodowego” oraz „Myśli Narodowej”)* („Glaukopis” 2016, nr 33); *Stosunki pomiędzy endecją a sanacją w kontekście komunizmu w latach 1935–1938 na podstawie „Warszawskiego Dziennika Narodowego”* („Koło Historii” 2016, nr 18) oraz *Obóz narodowy wobec wybuchu w Cytadeli Warszawskiej w 1923 roku i jego konsekwencji na podstawie relacji prasowych* („Niepodległość i Pamięć” 2018, nr 63).